

شورای عالی حوزه علمیه خواهران

مقاله تحقیق پایانی سطح ۲ (کارشناسی)

مدرسه علمیه زهراى اطهر (سلام الله عليها) – مشهد

موضوع:

دعاهای حضرت ابراهیم (علیه السلام)

هنگام تجدید بنای کعبه

استاد راهنما:

سرکار خانم فهیمه اعدادی

استاد داور:

سرکار خانم احمدی طائفه

محقق:

عاطفه ایزد خواه

تاریخ دفاع:

۱۳۹۵/۴/۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

مقاله پیش رو با عنوان «بررسی دعا‌های حضرت ابراهیم (علیه السلام) هنگام تجدید بنای کعبه» نگاشته شده است. حضرت ابراهیم (علیه السلام) در آیات ۱۲۶-۱۲۹ سوره بقره، دعا‌هایی حساس و سرنوشت ساز به درگاه خداوند عرضه کردند.

در این مقاله در فصل اول خیلی کوتاه به گوشه‌هایی از به زندگی و شخصیت حضرت ابراهیم (علیه السلام) اشاره شده، سپس دعا‌های ایشان هنگام تجدید بنای کعبه در سه فصل به طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. تا در نهایت یک نمای کلی و دسته بندی واضح از دعاها بدست آید.

بیشترین منبع مورد استفاده، کتب تفسیری و به حسب نیاز کتب روایی، لغت نامه و زندگی نامه حضرت ابراهیم (علیه السلام) می باشد.

کلید واژه: ابراهیم (علیه السلام)، کعبه، دعا، ذریه

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
واژگان کلیدی	۱
مقدمه	۲
برخی اوصاف و مقامات حضرت ابراهیم (علیه السلام) در قرآن	۳
برخی دعا های ایشان در قرآن	۴
دعا هنگام تجدید بنای کعبه	۴
بررسی دعا	۵
مراد از امنیت	۵
استدلال بر حرمت مکه	۶
منظور از ثمرات	۶
علت اختصاص دعا به مومنان	۷
موسس کعبه	۷
علت فاصله میان نام ابراهیم و اسماعیل (علیه السلام) در آیه	۸
معنای سلم و اسلام	۱۰
منظور از مسلم در این آیه	۱۰
اجابت این دعا	۱۱
معنای توبه	۱۱

- علت دعا کردن حضرت ابراهیم و اسماعیل (علیه السلام) برای ذریه ۱۲
- منظور از ذریه و امت در آیه ۱۲
- مراد از اسلام در " امة مسلمة " ۱۳
- مقصود از رسول در آیه ۱۴
- پیامبر از جنس مردم ۱۵
- تلاوت آیات؛ شأن تبلیغی پیامبر ۱۶
- کتاب در این آیه به چه معناست؟ ۱۷
- حکمت و مصادیق آن ۱۷
- پیامبر (صلی الله علیه و آله) مزکی انسان ها ۱۸
- استجاب این دعا ۱۸
- نتیجه ۱۹
- فهرست منابع ۲۰

واژگان کلیدی

ابراهیم (علیه السلام): جدّ اوّل حضرت رسول (صلی اللّٰه علیه و آله و سلم) و پیامبران بنی اسرائیل، مورد تصدیق مسلمین و یهود و نصاری است.^۱

کعبه: در معنای کعب، برآمدگی و بالا آمدن ملحوظ و یا اصل معنای آنست. بیت اللّٰه الحرام را بدین اعتبار کعبه گفته‌اند (مجمع) مراد از مربّع مکعب است.^۲

کعبه اولین معبد و مسجدی است که برای عبادت بنا شده است.^۳

دعا: به معنی خواندن و حاجت خواستن و استمداد است و گاهی مطلق خواندن از آن منظور است. و گاهی مراد همان در خواست و استمداد است.^۴

ذریه: بر وزن فعلیّه و از مادّه ذرّ و به معنی نشر دقیق و لطیف است، و ذره چون لقمه به معنی ما یذرّ، می‌باشد، و این معنی منطبق می‌شود به فرزندان و نسل انسان.^۵

۱- علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۱: ۴

۲- همان، ج ۶: ۱۱۵

۳- همان: ۱۲۰

۴- همان، ج ۲: ۳۴۴

۵- حسن مصطفوی، تفسیر روشن، مرکز نشر کتاب، تهران، ۱۳۸۰ ش، ج ۲: ۱۶۹

مقدمه

سپاس خدایی را سزد که همیشه و همه جا انیس و همدم بندگانش است . خدایی که دعا را پر پرواز بندگان صا لحش قراردادده تا با کمک آن اوج بگیرند و به سعادت برسند .

در قرآن، دعا و مناجات زیادی از زبان اولیای خداوند ذکر شده است . در این میان مناجات خلیل خداوند ابراهیم (علیه السلام)، جلوه ای ویژه دارد . بررسی و پرداختن به این دعاها و توجه به مضمون و هدف دعا می تواند افق روشنی را فرا سوی ما فرا دهد .

مناجات ایشان هنگام تجدید بنای کعبه به دلیل اشتغال به اصولی حساس و حیاتی حائز اهمیت است.

حضرت ابراهیم (علیه السلام) از پیامبران بزرگ الهی و دارای کتاب و شریعت می باشند. ایشان ارتباط نزدیکی با دعا و مناجات با خدا داشتند، به گوشه ای از زوایای زندگی ایشان اشاره می کنیم.

- ۱- فرمان انتقال اسماعیل و هاجر (علیهم السلام) در سوره ابراهیم آیات ۳۷-۴۱ بیان شده است.^۱
- ۲- آزمایش بزرگ الهی یعنی فرمان یافتن ابراهیم (علیه السلام) برای ذبح یگانه فرزندش در آیات ۱۱۰-۱۰۲ سوره مبارکه صافات بیان شده که چطور حضرت ابراهیم (علیه السلام) سرافراز از این ابتلای بزرگ بیرون آمد.^۲
- ۳- از مهم ترین رویداد های زندگی ابراهیم (علیه السلام) تجدید بنای کعبه است، که در آیات ۱۲۶-۱۲۹ سوره مبارکه بقره منعکس شده و موضوع بحث ماست.

دعا هنگام تجدید بنای کعبه

حضرت ابراهیم (علیه السلام) بعد از کار تجدید بنای کعبه دست ها را به سوی آسمان بلند کرده: «وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَ ارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَ بئسَ الْمَصِيرُ»^۳

و (به یاد آورید) هنگامی را که ابراهیم عرض کرد: «پروردگارا! این سرزمین را شهر امنی قرار ده! و اهل آن را- آنها که به خدا و روز بازپسین، ایمان آورده‌اند- از ثمرات (گوناگون)، روزی ده!» (گفت:) «ما دعای تو را اجابت کردیم و مؤمنان را از انواع برکات، بهره‌مند ساختیم (اما به آنها که کافر شدند، بهره کمی خواهیم داد سپس آنها را به عذاب آتش می‌کشانیم و چه بد سرانجامی دارند»

۱- ر.ک: ناصر مکارم شیرازی، قصه های قرآن، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۵ش: ۱۱۲-۱۱۳

۲- ر.ک: همان: ۱۱۳-۱۱۹ ؛ ر.ک: مهدی حجازی ، روش خلیل الرحمان زندگانی حضرت ابراهیم(ع)، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۷۹: ۱۵۳-۱۳۷

۳- بقره: ۱۲۶

بررسی دعا

ابراهیم (علیه السلام) نخست تقاضای امنیت و سپس درخواست مواهب اقتصادی میکند و این خود اشاره ای است به این حقیقت که تا امنیت در شهر یا کشوری حکم فرما نباشد فراهم کردن یک اقتصاد سالم ممکن نیست.^۱

مراد از امنیت

عده ای از دانشمندان بر این عقیده اند که حرمت شهر مکه، حرمتی ذاتی و تکوینی است؛ به عبارت روشن تر؛ خداوند از آغاز آفرینش زمین، چنین خواسته است که آن شهر در طول قرون و اعصار، از احترام و شکوه برخوردار باشد. و حرمتی که ابراهیم (علیه السلام) در نیایش خود برای این شهر خواست، حرمت تشریعی بود، بدین معنا که همه پیام آوران فرمان یابند مردم را به رعایت حرمت آن شهر سفارش کنند.^۲

استدلال بر حرمت ذاتی مکه

۱- پیامبر اکرم در روز فتح مکه فرمود: خداوند روزی که آسمان ها و زمین را آفرید مکه را محترم قرار داد، پس اینجا تا روز قیامت حرام است و برای هیچکس نه پیش از من و نه بعد از من جایز نبوده و نیست که احترام آن را بشکنند و تنها برای من در یک ساعت از روز جایز گردید که به قصد فتح و تسخیر آن با سپاه وارد آن گردم.^۳

۱- ناصر مکارم شیرازی تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۶، ج ۱: ۵۱۷

۲- فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ترجمه علی کرمی، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰ ش، ج ۱: ۴۶۴

۳- عبدعلی عروسی حویزی، نور الثقلین، عبدالرحیم عقیقی بخشایشی، ۱۳۸۹ ش، ج ۱: ۱۲۵

۲- و دیگر استدلال کرده اند به آیه «رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ»^۱

با در نظر گرفتن طفولیت حضرت اسماعیل (علیه السلام) و اینکه کعبه در زمان جوانی ایشان بنا شد.

منظور از ثمرات

در بیانی از امام صادق (علیه السلام) آمده است که منظور ابراهیم (علیه السلام)، نه میوه گل که میوه دل و قلب یعنی مهر و محبت بود؛ و او از پروردگار خواست که مکه و مردم آن را محبوب دلها سازد.^۲

اجابت دعای حضرت ابراهیم (علیه السلام)

دعای ابراهیم (علیه السلام) به اجابت رسید شهر مکه در میان قبایل غارت گر عرب و دنیای پر آشوب آن روز پیوسته محل امن گردید.^۳

علت اختصاص دعا به مومنان

در اینکه چرا حضرت ابراهیم (علیه السلام) در دعای خویش نعمت های مادی و معنوی را تنها برای ایمان آورندگان خواست، مفسران نظرات متفاوتی دارند. باینکه آن جناب میدانست که به طور طبیعی وقتی رزقی به شهری وارد می شود، ممکن نیست که کافران از آن سهم نبرند، و بهرمنند نشوند،_ ولیکن در عین حال دعای خود را مختص به مومنین کرد.^۴

۱- ابراهیم : ۳۷- (پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی آب و علفی، در کنار خانه ای که حرم توست، ساکن ساختم)؛ رک: حسین خزاعی نیشابوری، روض الجنان و روح الجنان، محمد جعفریاحقی، محمد مهدی ناصح، مؤسسه چاپ آستان قدس رضوی مشهد، ۱۳۸۱ش، ج ۲: ۱۵۹

۲- فضل ابن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۱: ۴۶۵

۳- محمود طالقانی، پرتوی از قرآن، چاپخانه اتحاد شرکت سهامی انتشار، ج ۱: ۳۰۲

۴- محمد حسین طباطبایی، تفسیر المیزان، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۱ش، ج ۱: ۴۲۶-۴۲۵

زیرا شعار ابراهیم (علیه السلام) تأدب بآداب عبودیت بوده که رکن آن نیز تبری از شرک و مشرکان می باشد بدین نظر تلویحا مشرکان را استثناء نموده است. تا تبری خود را از کفار همه جا رعایت کرده باشد.^۱

دومین آیه ی مورد بحث اشاره به دعایی دارد که حضرت ابراهیم و اسماعیل (علیهم السلام) حین کار تجدید بنای کعبه ذکر لبشان بود. آیه ی مربوطه چنین است :

«وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»^۲

موسس کعبه

در این که موسس خانه کعبه کیست بین دانشمندان و مفسران بحث است: بنا به روایات رسیده، از امامان معصوم (علیهم السلام)، خانه کعبه را نخستین بار، آدم (علیه السلام) به فرمان خدا بنیاد کرد.

دلایل

۱- بودن کعبه را می توان از مناجات حضرت ابراهیم (علیه السلام) هنگام اسکان خانواده اش در مکه استفاده کرد: « رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ مُبَرَّكِ الْمُبَرَّكِ »^۳ زیرا در این زمان حضرت اسماعیل (علیه السلام) کودکی خردسال بوده که نمی توانسته پدر بزرگوار خویش را در بازسازی کعبه یاری دهد.^۴

۱- محمد حسین ، حسینی همدانی، انوار درخشان، محمد باقر بهبودی، کتاب فروشی لطفی، تهران، ۱۴۰۴، ج ۱: ۳۴۶

۲- بقره: ۱۲۷- (و (نیز به یاد آورید) هنگامی را که ابراهیم و اسماعیل، پایه های خانه (کعبه) را بالا می بردند، (و می گفتند:) «پروردگارا! از ما بپذیر، که تو شنوا و دانایی!»

۳- ابراهیم: ۳۷- (پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی آب و علفی، در کنار خانه ای که حرم توست،

۴- رک: عبدالله جوادی آملی، تفسیر تسنیم، حسن واعظی محمدی، مرکز نشر اسرار، آبان ۱۳۸۵ش، ج ۷: ۳۱

۲- سخن امیر المومنین (علیه السلام) که فرمودند: خداوند از ابتدای خلقت مردم این جهان را با سنگ‌هایی در مکه آزمایش کرد که نه زیان می‌رسانند، و نه نفعی دارند، نه می‌بینند، و نه می‌شنوند؟ این سنگ‌ها را خانه محترم خود قرار داده و آن را عامل پایداری مردم گردانید.^۱

علت فاصله میان نام ابراهیم و اسماعیل (علیهم السلام) در آیه

دو وجه محتمل است:

۱- این فاصله نشان می‌دهد وی دستیار و معاون پدرش بوده و عنصر محوری و معماری و بنایی کعبه را خود ابراهیم خلیل الرحمن بر عهده داشته است.^۲

۲- رعایت مقام حضرت ابراهیم (علیه السلام) که از پیامبران الوالعزم است موجب شده که نام فرزند وی هرچند پیامبر باشد با فاصله ذکر شود، بدون آنکه در کیفیت ساختن کعبه تفاوتی بین آنان باشد.^۳

سومین آیه مورد بحث یعنی آیه ۱۲۸ سوره مبارکه بقره ادامه دعاهای حضرت ابراهیم و اسماعیل (علیهم السلام) برای خودشان است.

«رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ»

پروردگارا! ما را تسلیم فرمان خود قرار ده! و از دودمان ما، امتی که تسلیم فرمانت باشند، به وجود آور! و طرز عبادتمان را به ما نشان ده و توبه ما را بپذیر، که تو توبه‌پذیر و مهربانی!

۱- نهج البلاغه ترجمه دشتی: ۲۷۷

۲- تفسیر تسنیم، ج ۷: ۳۳

۳- همان

منظور از مسلم در این آیه

مفهوم این دعا آن نیست که یکتا پرستی و اسلام و ایمان انسان به اختیار خودش نیست.^۱

در واقع توفیق هدایت و بندگی را خداوند ارزانی می دارد و آدمی با اندیشه و نیت شایسته و عملکرد بایسته، خود را در خورد آن توفیق و یاری و لطف خدا می سازد.^۲

آنچه بنظر میرسد اینست که مراد از مسلم در اینجا صاحب مقام تسلیم است که فوق مقام رضا و توکل و صبر است.^۳

بر اساس مطالب مزبور، آیه شریفه «إِذْ جَاءَ رَبُّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» گواه استجابت دعای حضرت ابراهیم (ع) است. اثر استجابت آن دعا، در آزمون بسیار دشوار فدا کردن حضرت اسماعیل (ع) آشکار شد،

منظور از مناسک در آیه

عده ای منظور از مناسک را مواضع حج بیان کردند. بدین صورت که "خدایا به ما مواضعی را نشان بده که در آن افعال حج بجا آوریم" و مناسک، مواضع عبادت است در حج.^۴

۱- فضل ابن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۱: ۴۷۴

۲- همان

۳- اطیب البیان، ج ۲: ۱۹۶

۴- اطیب البیان، ج ۲: ۱۹۷؛ منهج الصادقین، ج ۱: ۳۱۹؛ تفسیر اثنی عشری، ج ۱: ۲۵۶؛ روض الجنان و روح الجنان، ج ۲:

۱۷۰؛ تفسیر شریف لاهیجی، ج ۱: ۱۱۶

برخی منظور از مناسک را طریقه، روش و کیفیت عبادت و عمل در نظر گرفته اند.^۱ نظر دیگر این که در خواست ارائه، غیر از تقاضای تعلیم و یادگیری است؛ این ارائه به معنای تعلیم مفهومی و علم حصولی نیست، تا ذهن از راه تصور و تصدیق، آن را دریابد، بلکه به معنای اجهد و ارائه خارجی است.^۲

معنای توبه

درخواست توبه از سوی حضرت ابراهیم و اسماعیل (علیهم السلام) است که دو تن از پیامبران بزرگ الهی و معصومین به عصمت خدای تعالی بودند و گناه از ایشان سر نمی زد تا مانند گناهکاران از آن توبه کنند.^۳

بنده به هر مقامی برسد باید خود را در پیشگاه احدیت کوچک و ذلیل و مقصر در انجام عبادت آن طوری که سزاوار حق است بداند و از این جهت تقاضای قبولی توبه کند چنانچه منسوب به نبی مکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) است که در مقام مناجات عرض می کند «ما عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ وَ مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ».^۴

در این قسمت می خواهیم دعاهای این حضرت را در حق ذریه (فرزندان) شان بررسی کنیم.

آیات شریفه چنین است: «وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَّكَ... رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»^۵

و از دودمان ما، امتی که تسلیم فرمانت باشند، به وجود آور!... پروردگارا! در میان آنها پیامبری از خودشان برانگیز، تا آیات تو را بر آنان بخواند، و آنها را کتاب و حکمت بیاموزد، و پاکیزه کند زیرا تو توانا و حکیمی (و بر این کار، قادری)!

۱- مصباح الهدی، ج ۲: ۵۷

۲- تفسیر تسنیم، ج ۷: ۷۲

۳- باران رحمت، ج ۱: ۲۳۱

۴- اطیب البیان ج ۲: ۱۹۸

۵- بقره: ۱۲۹

منظور از ذریه و امت در آیه

در اینکه منظور از «بَعْضُ ذُرِّيَّةٍ» و «أُمَّةٌ» چیست، برخی قائلند علاوه بر شمول ذریه اسماعیل (علیه السلام) شامل ذریه حضرت ابراهیم (علیه السلام) از طرف اسحاق نبی (علیه السلام) هم می شود.^۱ عده ای قائلند منظور تمام عرب است.^۲

اما از نظر نگارنده قول صحیح این است که منظور فقط اهل بیت عصمت و طهارت است. زیرا:

۱- در آیه بعدی «وَأَبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا...» ضمیر فیهم به «أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ» بر می گردد و تنها رسولی که مشترک بین ابراهیم و اسماعیل (علیهما السلام) بود، حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) بود که از دودمان اسماعیل (علیه السلام) است.

۲- از حضرت صادق (علیه السلام) مروی است که مراد از امّۀ، محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) و خصوص بنی هاشم است، و از سؤال راوی و جواب حضرت استفاده می شود که مراد حضرت از بنی هاشم، خصوص خاندان عصمت و طهارت است زیرا راوی می پرسد «فما الحجّة فی امّۀ محمد انهم اهل بیتہ الذین ذکرت دون غیرهم» و حضرت در جواب او استشهاد به این آیات و آیه و «اجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ» و آیه «فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي»^۳

می فرماید که تطهیر آنان را از شرک و عبادت اصنام و هر گونه ضلالتی درخواست می نماید و این معنی جز نسبت به خاندان طاهرین از بنی هاشم صدق نمی کند زیرا سایر بنی هاشم با سایر امت چندان تفاوتی ندارند.^۴

۱- رک: تفسیر تسنیم، ج ۷: ۶۴

۲- الاثری الجامع، ج ۴: ۸۴

۳- سوره ابراهیم آیه ۳۵-۳۶ - (و مرا و فرزندانم را از پرستش بتان دور بدار.* پس هر کس که از من پیروی کند از من است ...).

۴- اطیب البیان، ج ۲: ۱۹۷؛ تفسیر آسان، ج ۱: ۲۸۷

۳- منظور از اسلام و تسلیم، اقصی مرتبه آن است که فقط شایسته ی خاندان عصمت است.

مقصود از رسول در آیه

درباره مصادق حضرت رسول در آیه مورد بحث دو نظر قابل ارائه است: ۱- مصادق آن منحصرأ رسول گرامی اسلام (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم) است. ۲- مصادق آن اعم از آن حضرت و انبیای ابراهیمی (عَلَيْهِمُ السَّلَام) است.^۱

معروف بین مفسران همان نظر اول است: الف) سبب انحصار رسول در پیامبر اسلام این است که اگر دعا کننده خصوص حضرت ابراهیم (عَلَيْهِ السَّلَام) بود، این دعا فرزندان حضرت اسحاق و حضرت اسماعیل را به طور یکسان شامل می شد؛ ولی حضرت ابراهیم و اسماعیل باهم دعا کرده اند، بنابراین، آن رسول فقط از ذریه حضرت اسماعیل (عَلَيْهِ السَّلَام) است و او کسی جز رسول اکرم (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم) نیست.^۲ □□□

ب) سخن خود پیامبر (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم) که فرمود: من به دعای پدرم حضرت ابراهیم و بشارت حضرت عیسی (عَلَيْهِ السَّلَام) مبعوث شده ام: «أَنَا دَعَوْتُ إِبْرَاهِيمَ وَبَشَرْتُ عِيسَى (عَلَيْهِمُ السَّلَام)».^۳

ج) لفظ «رسولا» حاکی است که فقط یک پیامبر خواسته‌اند.^۴

تلاوت آیات؛ شأن تبلیغی پیامبر (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم)

در اینکه مراد از آیات در این آیه شریفه چیست، اقوالی ذکر شده که به بخشی از آنها اشاره می کنیم.

۱- تفسیر تسنیم، ج ۷: ۸۷

۲- تفسیر تسنیم، ج ۷: ۸۸؛ تفسیر روشن، ج ۲: ۱۷۶

۳- علی بن ابراهیم قمی، تفسیر قمی، طیب موسوی جزایری، دارالکتاب، قم، ۱۳۶۷، ج ۱: ۶۲، نورالثقلین، ج ۱: ۲۹۵؛ محمد حسن فیض کاشانی، تفسیر صافی، عبد الرحیم عقیقی بخشایشی، چاپ نویداسلام، ۱۳۸۶ ش، ج ۱: ۳۰۰؛ تفسیر البرهان، ج ۲:

۴۵۸؛ روض الجنان و روح الجنان، ج ۲: ۱۷۲؛ تفسیر تسنیم، ج ۷: ۸۹

۴- رک: علی اکبر قرشی، احسن الحدیث، بنیاد بنیاد بعثت، ۱۳۷۷ ش، ج ۱: ۲۴۲

۱- منظور قرائت آیات و ابلاغ وحی الهی که مشتمل بر دلایل توحید و نبوت است.^۱

۲- به قرینه یتلوا مراد از آیات، همان آیات قرآن است.^۲

کتاب در این آیه به چه معناست؟

برای کتاب نیز معنای متعددی ذکر شده است:

۱- مراد همان قرآن کریم است.^۳

۲- مراد، حقایق، معانی، تفسیر^۴؛ تأویل و علم یه بطون قرآن است و دانستن قرآن به جمیع این خصوصیات نیز از خصایص این خاندان است چنانچه در خبر است «إِنَّمَا يُعْرِفُ الْقُرْآنَ مَنْ خُوطِبَ بِهِ»^۵

حکمت و مصادیق آن

برای واژه حکمت، نظرات بسیار متنوع و گسترده ای بیان شده است :

۱- حکمت؛ شناخت دقیق احکام و بینش در جهت بکارگیری به موقع.^۶

۱- محمد ثقفی تهرانی، روان جاوید، انتشارات برهان، تهران ۱۳۹۸ ق، ج ۱: ۱۷۴؛ تفسیر صافی، ج ۱: ۳۰۰؛ فتح الله کاشانی، منهج الصادقین، حسن شعرائی، کتاب فروشی اسلامیه، تهران، ۱۳۴۷ ش، ج ۱: ۳۲۰؛ حسین بن احمد حسینی شاه عبد العظیمی، تفسیر اثنی عشری، انتشارات میقات، تهران، ۱۳۶۳ ش، ج ۱: ۲۵۸ (معاد را هم اضافه کرده)

۲- محمد جواد نجفی خمینی، تفسیر آسان، انتشارات اسلامیه، تهران، ۱۳۹۸ ق : ۲۸۸؛ الانوار درخشان، ج ۱: ۳۵۵؛ روض الجنان و روح الجنان، ج ۲: ۱۷۳؛ اطیب البیان، ج ۲: ۱۹۹

۳- تفسیر اثنی عشری، ج ۱: ۲۵۸؛ تفسیر آسان، ج ۱: ۲۸۸؛ محمد بن علی شریف لاهیجی، تفسیر لاهیجی، میر جلال الدین حسینی ارموی، تهران، ۱۳۷۳، ج ۱: ۱۱۷؛ منهج الصادقین، ج ۱: ۳۲۰؛ فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع، ج ۲: ۱۷۵؛ انوار درخشان، ج ۱: ۳۵۵

۴- نفحات الرحمن، ج ۱: ۳۳۵

۵- اطیب البیان، ج ۲: ۱۹۹

۶- ابوالفضل بهرام پور، نسیم حیات، مؤسسه انتشارات هجرت، قم، زمستان ۱۳۸۴ ش، ج ۱: ۲۹۹

- ۲- حکمت علم به مصالح و مفاسد است.^۱
- ۳- حکمت، هر چیزی است که نفس با آن کامل گردد؛ شامل معارف، احکام، اخلاق، تمییز حق و باطل، امر و نهی، مواعذ و زواجر و حلال و حرام.^۲

پیامبر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) مزکی انسان ها

باید توجه داشت کسی که به مقام شامخ نبوت رسیده به یقین دارای مقام ولایت است و قطعاً می تواند به اذن خدا در نفوس دیگران موثر باشد. کسی که به اذن خدای سبحان از همه خاطرات افراد جامعه مستحضر است قدرت بر تصرف در نفوس آن ها را دارد.^۳

استجاب این دعا

حق تعالی دعای او را اجابت فرمود، حضرت خاتم النبیین (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) را مبعوث ساخت چه غیر از آن حضرت پیغمبری دیگر از ذریه حضرت ابراهیم (عَلَيْهِ السَّلَام) و اسماعیل (عَلَيْهِ السَّلَام) نبود. و نیز آیات شریفه بقره: ۵۱، ال عمران: ۱۶۴ و جمعه: ۲ دلالت بر استجاب این دعا دارند.

۱- اطیب البیان، ج ۲: ۱۹۹؛ تفسیر آسان، ج ۱: ۲۸۸

۲- تفسیر لاهیجی، ج ۱: ۱۱۷؛ روان جاوید، ج ۱: ۱۷۴؛ تفسیر اثنی عشری، ج ۱: ۲۵۸؛ نفحات الرحمن، ج ۱: ۳۳۵؛ منهج

الصادقین، ج ۱: ۳۲۰؛ تفسیر صافی، ج ۱: ۳۰۰

۳- تفسیر تسنیم، ج ۷: ۹۷

نتیجه

- حضرت ابراهیم (علیه السلام) پیامبری است که انس فوق العاده ای با دعا و نیایش به درگاه خداوند داشت. از دعا‌های ایشان هنگام تجدید بنای کعبه نتیجه می گیریم :
- ۱- هنگام دعا توجه به زمان و مکان دعا که از شرایط استجاب دعاست اهمیت بسیاری دارد. [همان طور که ابراهیم (علیه السلام) به این موضوع توجه داشتند، مکان (کعبه)، زمان (هنگام تجدید بنای آن) آ].
 - ۱- ایشان در درگاه خداوند عملی به بزرگی ساختن کعبه را ناچیز می داند و نامی از آن نمی برد، ماهم به قصور اعمالمان توجه داشته باشیم و به اعمال اندک خود مغرور نشیم.
 - ۲- اصرار و پافشاری بر دعا نیز کیفیت دعا را بالا می برد که این هم با تکرار « رَبَّنَا » ی ابراهیم (علیه السلام) ملموس و مشهود است.
 - ۳- مهم ترین و اساسی ترین نتیجه می تواند، اصل دعاها باشد. چرا که همان طور که اشاره کردیم ایشان اساسی ترین اصول را مد نظر داشتند پس ماهم به کیفیت دعا توجه کنیم.
 - ۴- نکته ای که در دعاها، پیش تر جولان می دهد توجه ویژه به نسل است. ما نیز با سرلوحه قرار دادن این روش ابراهیم (علیه السلام) برای اصلاح ذریه خود دعا و تلاش کنیم. چرا که اعمال ما در حسن عاقبت آنها و اعمال آنها در حسن عاقبت ما موثر است.

فهرست منابع

* قرآن کریم ، ترجمه ناصر، مکارم شیرازی، نگین، قم، ۱۳۹۳ ش

* نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین، تابستان ۱۳۸۳

- ۱- آقا تهرانی، جواد، مصباح الهدی، تحقیق مهدی حسینی مجاهد، قم، مؤسسه معارف اسلامی، امام رضا(ع) دفتر فرهنگی مفاخر خراسان، ۱۳۸۸ ش
- ۲- ابوالفتوح حسینی جرجانی، امیر، آیات الاحکام جرجانی، ولی الله اشراقی سرابی، انتشارات نوید، تهران، ۱۴۰۴ ق
- ۳- بحرانی، هاشم، تفسیر البرهان، رضا ناظمیان، علی گنجیان، صادق خورشیا، کتاب صبح با همکاری نهاد کتابخانه های عمومی سراسر کشور، ۱۳۸۹ ش
- ۴- بهرام پور، ابوالفضل، نسیم حیات، مؤسسه انتشارات هجرت، قم، زمستان ۱۳۸۴ ش
- ۵- ثقفی تهرانی، محمد، روان جاوید، انتشارات برهان، تهران ۱۳۹۸ ق
- ۶- جوادی آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، حسن واعظی محمدی، مرکز نشر اسرار، آبان ۱۳۸۵ ش
- ۷- حجازی، مهدی، روش خلیل الرحمان زندگانی حضرت ابراهیم(ع)، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۷۹
- ۸- حسینی شاه عبد العظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنی عشری، انتشارات میقات، تهران، ۱۳۶۳ ش
- ۹- حسینی همدانی، محمد حسین، انوار درخشان، محمد باقر بهبودی، کتاب فروشی لطفی، تهران، ۱۴۰۴ ق
- ۱۰- خزاعی نیشابوری، حسین، روض الجنان، محمد جعفریاحقی، محمد مهدی ناصح ، مؤسسه چاپ آستان قدس رضوی مشهد، ۱۳۸۱ ش

- ۱۱- شریفانی، محمد، تحلیل قصص (رویکردی تحلیلی به قصه های قرآن)، انتشارات جامعه المصطفی العالمیه، قم، ۱۳۸۷ش
- ۱۲- شریف لاهیجی، محمد بن علی، تفسیر لاهیجی، میر جلال الدین حسینی ارموی، تهران، ۱۳۷۳
- ۱۳- طالقانی، محمود، پرتوی از قرآن، چاپخانه اتحاد شرکت سهامی انتشار
- ۱۴- طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، محمدباقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۱ش
- ۱۵- طبرسی، فضل بن حسن، جوامع الجامع، احمد امیرشادمهری، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۷۷ش
- ۱۶- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، علی کرمی، انتشار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰ش
- ۱۷- طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، انتشارات مرتضوی، تهران ۱۳۷۵ ش
- ۱۸- طیب، عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، کتاب فروشی اسلامیة، تهران
- ۱۹- عروسی حویزی، عبدعلی، نور الثقلین، ترجمه عبدالرحیم عقیقی بخشایشی، ۱۳۸۹ش
- ۲۰- فیض کاشانی، محمد حسن، تفسیر صافی، عبد الرحیم عقیقی بخشایشی، چاپ نویداسلام، ۱۳۸۶ ش
- ۲۱- قرائتی، محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، تهران، تابستان ۱۳۸۱ش
- ۲۲- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۱ ه.ش
- ۲۳- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، طیب موسوی جزایری، دارالکتاب، قم، ۱۳۶۷
- ۲۴- کاشانی، فتح الله، منهج الصادقین، حسن شعرائی، کتاب فروشی اسلامیة، تهران، ۱۳۴۷ش
- ۲۵- معرفت، محمد هادی، الاثری الجامع، ستاره تمحید، قم، ۱۳۸۷ش
- ۲۶- معینیان، مهدی، باران رحمت، چاپخانه رامیلا، ۱۳۹۱ش
- ۲۷- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران،
- ۲۸- نجفی خمینی، محمد جواد، تفسیر آسان، انتشارات اسلامیة، تهران، ۱۳۹۸ ق
- ۲۹- نهایندی، محمد بن عبد الرحیم، نفحات الرحمان فی تفسیر القرآن، قسم الدراسات الاسلامیه، قم، ۱۳۷۱ش